

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Калашникова Л. В.

*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)
l.v.kalashnykova@cuspu.edu.ua*

Актуальність впровадження системного підходу в процес професійної підготовки майбутніх психологів у першу чергу обумовлюється реаліями сьогодення Української держави. Всесвітня організація охорони здоров'я наголошує на ймовірності того, що в майбутньому, через військові дії Росії проти України, у чверті населення нашої держави будуть спостерігатися посттравматичні стресові розлади та інші деструктивні поведінкові тенденції. Зокрема, очікується суттєве зростання кількості тих українців, хто потребуватиме психологічної підтримки [4, с. 209]. Саме тому в умовах війни зростає важливість трансформації освітнього процесу вищої школи задля підготовки компетентних психологів, ефективність діяльності яких буде залежати не тільки від усвідомленої системи базових теоретичних знань, але й від професійно важливих якостей та здібностей, що лежатимуть в основі успішної реалізації професійних функцій та сприятимуть становленню конкурентоспроможних фахівців, діяльність яких розгортатиметься в системі «людина – людина».

Мета роботи полягає в з'ясуванні сутності системного підходу у контексті професійної підготовки майбутніх психологів в умовах війни.

Досягнення поставленої мети вимагає здійснення огляду наукових доробок, присвячених вивченню сутності системного підходу та особливостей його втілення під час професійної підготовки майбутніх психологів.

Методологічну основу дослідження становлять ідеї Л. фон Берталанфі, О. Богданова, Г. Саймона, А. Чандлера, що дозволяють розглядати системний підхід як методологічний напрямок наукових доробок, відповідно до якого кожен об'єкт у процесі дослідження має розглядатися, з одного боку, як складна система, а з іншого, як елемент більш складної системи. У контексті нашого дослідження важливими є й наукові доробки Ю. Вітюк, Т. Кочубей, К. Іващенко, Ю. Шабанової, в яких системний підхід трактується як ефективний принцип побудови освітньої парадигми, спрямованої на формування компетентних майбутніх фахівців.

Комплексна парадигма щодо розуміння сутності системного підходу передбачає доцільність аналізу цього наукового феномену.

Варто зазначити, що найчастіше системний підхід (Systems thinking) трактується як напрямок методології наукових досліджень, з огляду якого об'єкт вивчення розглядається як цілісна множина елементів в сукупності їх відношень та зв'язків [6, с. 30]. З огляду системного підходу, об'єкти, як системи, досліджуються за наступними параметрами: простота, складність, надійність, гомогенність тощо. Цілісність, ієрархічність побудови, структуризація, множинність, системність при цьому виступають у ролі основних принципів системного підходу [6, с. 107-108].

С. Орґеева пропонує розглядати системний підхід як універсальний метод пізнання та технологію дослідження, що протистоїть суб'єктивізму й сприяє системності та послідовності наукових доробок за рахунок дієвості тенденцій цілісності, неподільності, а також комплексності дослідження складної структури, де виокремлюється сукупність елементів (компонентів), де існують не тільки зв'язки між ними, але й з макросередовищем [1, с. 3].

Аналіз наукових доробок українських психологів та педагогів дозволяє констатувати, що системний підхід дедалі частіше розглядається вченими як необхідна умова для створення успішної освітньої парадигми, основною метою якої є формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Т. Кочубей та К. Іващенко вказують, що з огляду системного підходу, професійна підготовка майбутнього фахівця розглядається як педагогічна система, що має свій зміст, який лежить в основі проектування освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ), освітньо-професійних програм (ОПП), навчальних планів та програм професійної підготовки фахівців [3, с. 30-31].

Проблемою висвітлення особливостей професійного становлення майбутніх психологів під час навчання у вищій школі займаються Л. Долинська, І. Дружиніна, І. Зязюн, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева та інші українські вчені, які розуміють цей процес як становлення у майбутніх фахівців готовності до успішної професійної діяльності за рахунок формування професійних компетентностей та якісних перетворень внутрішнього світу студентів на етапі виникнення професійних намірів та професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Беручи за основу наукові ідеї М. Скаткіна, можна констатувати, що основною рушійною силою освітнього процесу у вищій школі є протиріччя між очікуваннями суспільства стосовно професійної підготовки молодих фахівців та рівнем цієї підготовки. Критерієм оцінки ефективності професійної підготовки студентів виступають суспільні потреби.

Як засвідчують наукові джерела, однією із тенденцій у розробці проблеми дослідження професійного становлення майбутніх психологів є інтеграція поглядів вчених щодо стадіальності цього процесу.

Вагомий матеріал для розуміння сутності стадіальності професійної підготовки здобувачів вищої освіти, які зробили свій професійний вибір у напрямку до психології, знаходимо в наукових доробках В. Панка, Н. Чепелевої та інших українських вчених. Зокрема, В. Панок трактує стадіальність професійної підготовки майбутніх психологів з огляду становлення загальнопсихологічної, спеціально-психологічної підготовки студентів та їх спеціалізації у певному напрямку практичної психології. Йдеться про поступальний перехід від засвоєння майбутніми фахівцями системи теоретичних професійно важливих наукових знань й знайомства з практичними аспектами психології до створення сприятливих умов для оволодіння студентами певними психологічними техніками з огляду їх індивідуальних особливостей [2, с. 236-242].

Українська дослідниця Н. Чепелева обґрунтувала дієвість трирівневої структури системи професійної підготовки психолога, що включає світоглядний, професійний та особистісний рівні. Перший рівень забезпечує формування у студентів стійкої системи цінностей, норм, зразків та правил поведінки відповідно до Етичного кодексу психолога. Професійний рівень передбачає оволодіння ними необхідною системою знань, технологією майбутньої практичної діяльності та формування психологічної культури. Третій – особистісний – рівень полягає у процесі формування професійно значущих якостей майбутніх фахівців. У першу чергу йдеться про гуманістичну спрямованість, діалогічність та здатність до професійної ідентифікації.

У контексті нашого дослідження варто вказати, що вчені сходяться на тому, що застосування системного підходу під час професійної підготовки майбутніх психологів передбачає аналіз освіти як складної відкритої соціально-педагогічної системи, що складається із сукупності елементів, які лежать в основі успішного становлення соціального, наукового та загальнокультурного простору майбутніх фахівців. У ролі ключових елементів такої системи освіти дослідники розглядають: 1) освітні цілі (соціальне замовлення), в ролі яких виступають свідомо визначені та очікувані суспільством результати освітнього процесу у вищій школі, проекція професійних та особистісних якостей майбутніх фахівців; 2) зміст освіти, елементами якого є професійно орієнтовані знання, що забезпечують формування здорового глузду, здатність передбачити наслідки практичних дій при використанні результатів пізнання; 3) ефективні

засоби та способи здобування освіти, серед яких ключового значення набуває вміння самостійно здобувати знання; 4) форми організації освітнього процесу – лекції, практичні заняття (семінари, практичні і лабораторні роботи), самостійна робота студентів під контролем викладача, науково-дослідна робота студентів, виробнича практика та ін.; 5) освітній процес як єдність навчання, виховання й розвитку людини; 6) суб'єкти й об'єкти освітнього процесу; 7) освітнє середовище; 8) результат освіти – рівень освіченості людини [6, с. 108].

Виходячи з основних положень системного підходу, можна виділити основні критерії сучасної системи вищої освіти, яка є: реальною за своїм походженням; соціальною за субстанціональною ознакою; великою за кількістю складових елементів; відкритою за характером взаємодії з навколишнім середовищем; динамічною за ознакою мінливості; цілеспрямованою за наявністю цілей; самоврядованою за ознакою управління та складною за способом детермінації.

Як засвідчує практика, застосування системного підходу у вищій школі під час професійної підготовки майбутніх психологів сприяє оптимізації усіх структурних елементів сучасної системи якості освіти. Йдеться про актуалізацію підсистеми підходів та принципів гарантії якості, розроблених Європейською асоціацією по гарантії якості вищої освіти; підсистему цільових установок, виступаючих у функції компетенцій, яка виступає одним із головних елементів системи якості освіти; підсистему розвитку креативності та інноваційного потенціалу; підсистему менеджменту якості освіти.

Узагальнюючи матеріал, викладений в статті, можна констатувати, що застосування системного підходу сприяє системності та послідовності наукових доробок стосовно складних об'єктів, процесів, явищ, які є актуальними й дозволяє глибше зрозуміти їх сутність та взаємозв'язки. Впровадження такого підходу в освітній процес вищої школи сприяє професійній підготовці майбутніх психологів за рахунок оптимізації складових системи якості освіти. Системний підхід доцільно розглядати дієвим інструментом, який здатний суттєво покращити підготовку майбутніх психологів, які працюватимуть з багатогранними і складними системами людської психіки, за рахунок розвитку професійних компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орґєєва С. В., Хачатрян В. В., Черниш Л. П. Системний підхід до структури підготовки майбутніх авіафахівців. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. К.: НАУ, 2015. Вип. 6. С. 134–139.

2. Панок В. Г. Зміст практичної підготовки практичного психолога. Основи практичної психології : підручник [В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева та ін.]. К.: Либідь, 1999. С. 236–242.
3. Системний підхід у вищій школі: навч. посіб. ; автори-упорядн. Кочубей Т. Д., Іващенко К. В. Умань: ПП Жовтий, 2014. 131 с.
4. Ткачишина О. Р. Проблема ментального здоров'я в Україні: психологічний аналіз. *Психофізіологія та медична психологія*. 2023. Вип. 53. С. 207–211.
5. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка практикуючого психолога // Основи практичної психології : підручник / [В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева та ін.]. К. : Либідь, 1999. С. 242–249.
6. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підручник для студ. магістратури. М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Д. : НГУ, 2014. 120 с.

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ

Калембет Л. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Вивчення поведінки, спрямованої на подолання складних життєвих ситуацій, стресів у тому числі, було започатковано в зарубіжній психології в рамках досліджень копінг-поведінки – індивідуального способу взаємодії особистості з ситуацією відповідно до її власної логіки, значущості в житті людини та її психологічних можливостей [9]. Для більш повного та різнобічного розгляду специфіки допінг-поведінки особистості, розглянемо особливості стресу як психологічного явища.

Мета публікації – описати сутнісні ознаки копінг-поведінки особистості.

Біологічне поняття «стресу» уперше сформульоване канадським фізіологом Г. Сельє: «Стрес – сукупність усіх неспецифічних змін, що виникають під впливом будь-яких сильних дій і захисних систем організму» [1]. Г. Сельє розглядав стрес, як відповідь людського (чи тваринного) організму на вимоги довкілля. Таким чином, стрес – це комплекс адаптаційно-захисних реакцій організму на усі дії, які порушують динамічну рівновагу різних процесів в організмі.

У сучасній психології для позначення способів поведінки людини в кризових ситуаціях використовуються терміни «coping» («справлятися» з чим-небудь, наприклад, з проблемною ситуацією) і «defense» («захист», наприклад, від неприємних переживань, думок або від фактів, що загрожують позитивній самооцінці особистості).

У концепції психологічного захисту З. Фрейда, поняття «defense» позначає функцію захисту еґо від усвідомлення або